

BOEKBESPREKING.

DR. G. BRILLENBURG WURTH, *Christelike Zedeleer*, J. B. Wolters, Groningen-Djakarta 1954, 103 blz.

Die boeke oor die Teologiese Etiek kan hoofsaaklik in drie groepe verdeel word nl. Inleidings, Volledige Handboeke oor die Teologiese Etiek, én Monografië oor verskillende enkel-onderwerpe.

Wat die „Inleidings” betref, dink ’n mens aan die name van Otto Piper, Karl Heim, Kurt Leese, Roger Mehl, Alfred de Quervain, N. H. Söe, Helmut Thieleck, Hendrik van Oyen e.s.m. Die moeilikheid met hierdie „Inleidings”-van-groter-omvang, is dat hulle eintlik monografië oor inleidingsvraagstukke (bv. Uitgangspunt, Grondslae, Gesindheid, Oordeel, Handeling, Wet van God e.s.m.) gee. Die beginner vind hier weinig oriëntering, omdat ’n sodanige „Inleiding” alreeds ’n aansienlike vordering op die weg van Teologie en Teologiese Etiek veronderstel.

Ook die „Volledige Handboeke” is dikwels van sodanige omvang, dat die beginner as’t ware verdwaal raak in die groot hoeveelheid probleme en stof. Veral wanneer dit verskillende volumes beslaan (soos bv. by de Quervain) ontbreek dit aan oorsigtelikheid.

Die „Monografië” (bv. oor Huwelik, Gesin, Geslag, Opvoeding, Arbeid, Beroep, Roeping, Bedryf, Loon, Eiendom, Staat, Reg, Volk, Kerk e.s.m.) wil uiteraard geen Inleidings wees nie, maar veronderstel ’n deeglike Teologiese skoling.

Die bogenoemde boekie van BRILLENBURG WURTH vorm binne hierdie raamwerk ’n goeie uitsondering. Dit is ’n „Inleiding” in die werklike sin van die woord, en gee beide wat die Inleidingsprobleme én wat die Stof betref, ’n helder en duidelike oorsig. Die Inleidingsprobleme van die Teologiese Etiek word behandel op bladsye 7-68, terwyl op bladsye 69-103 die „praktiese Etiek” (ons lewe, ons liggaam, ons tyd, ons vriendskap, ons liefdeslewe, ons gesin, die rassevraagstuk, ons eiendom, ons arbeid, ons burger-syn, ons kultuurtaak) ter sprake kom. Maar ook hierdie praktiese gedeelte is inleiding, oriëntering. Hierin word naamlik die meeste fundamentele vrae en verhoudings i.v.m. die praktiese vraagstukke genoem en kortliks ontvou.

In hierdie sin is die werkjie van WURTH een van die bestes wat ek ken. Ek self het dit vir alreeds vir 3 jaar gebruik as eerste Inleiding vir my studente in die Teologiese Etiek. Maar dit kan ook goeie dienste lewer in die katkisasiëklas en vir Godsdiensoonderrig op skool. Kortom: ’n Baie goeie en aanbevelenswaardige werkjie van ’n goeie wetenskaplike in die Teologiese Etiek.

B. J. ENGELBRECHT.

HANS BIETENHARD, *Das tausendjährige Reich*, Zwingli-Verlag Zürich (1955?), 174 bladsye.

Ons het in die boek van BIETENHARD 'n „biblisch-theologische Studie“ wat opnuut o.g.v. 'n grondige wetenskaplike eksegesi van Op. 19 en 20, verskillende aspekte van die s.g. „duisendjarige Ryk“ wil ondersoek (bls. 9).

In sy „Einleitung“ (bladsye 7-10) wys die skrywer op die volgende:

1. Daar bestaan by die chiliaste van die oud-christelike tyd af aan (bls. 7) tot op die huidige dag („Iuringianer, Apostolische, Bibelforscher, Adventisten, Darbysten“) (bls. 10), die neiging om die „heerlike, paradysagtige toestande van daardie eindtyd“ breed uit te skilder. Op bls. 8 noem hy dit die „Phantastereien“ der Chiliasten“ en op bls. 10 „fantastiese trekke“ en „allerlei fantastiese rekenarye“.

2. Daar bestaan histories 'n nou verwantskap tussen die chiliaste en joodse „Zukunftsbilder“. Op bls. 7 noem hy tweemaal „Juden und Chiliasten“ saam en gee toe dat dit *seker* is dat die chiliaste se denkbeelde deur die joodse toekomsdenkbeelde beïnvloed is.

3. Daar bestaan van oudsher af 'n affiniteit van die sektes en kettere vir die *millennium*, selfs so dat in die Kerk gegeld het dat „ein tausend-jähriges Reich zu erwarten war eo ipso Schwärmerei und Ketzerei. So ist es kein Wunder, wenn die Reformatoren in dieser Sache nichts anderes lehren konnten und wollten als die Kirche bisher“ (bls. 9). Dan verwys BIETENHARD ook na die skerp veroordeling van die chiliarisme in die kerklike belydenis nl. in die Conf. Aug. XVII, 5 deur die Lutherse Kerk en in die Conf. Helv. post XI in die Hervormde Kerke.

4. Verder sê BIETENHARD van die kerkhistoriese eksegesi van Op. 20 deur Augustinus, dat dit 'n „recht einfache und scheinbar alles erklärende Exegese“ is (bls. 8) en noem dit „eine exegetische Möglichkeit neben mindestens gleichwertigen Möglichkeiten“ (bls. 8).

Merkwaardig is egter dat die skrywer, alhoewel hy toegee dat dit hier handel om „einen vorgeschobenen, extremen Punkt der Lehre,“ tog uiteindelik sê dat 'n mens geneig voel om „die werklike of alleen maar voorgegewe skriftuurlikheid van 'n Teologie daaraan te meet, of die sodanige Teologie bereid is om die verwagting van die duisendjarige ryk uit te spreek of nie“ (bls. 10). Dieselfde krasse gedagte vind ons op bls. 151: „Die Entscheidung für oder gegen das Millennium fällt ganz einfach da, wo man mit der so laut proklamierten Souveränität des Wortes Gottes wirklich oder nur scheinbar Ernst macht“. En alhoewel die skrywer op bls. 161 praat oor die „Randgebiete, zu denen der Chiliarismus nun einmal gehört“, word weereens op bls. 163 gesê „es geht um die Frage, ob wir das Christuszeugnis annehmen wollen oder nicht“.

Onskriftuurlikheid is ongelukkig byna-altyd 'n verwyf van die kant van die chiliaste aan die adres van nie-chiliaste. Ek kan hier maar net

verwys na die reaksie van C. W. M. du Toit in „Die Getuie”, Jaarg. iv, No. 2, bls. 6 op my artikel in die „Almanak” van 1955, bls. 49-56. Daar het ek nie, soos du Toit gemeen het, oor die chiliaste-in-die-algemeen gespreek nie, maar die begrip duidelik op bls. 49 gedefinieer as die *dweepers* met die Millennium. „Ons noem die mense wat met die Millennium *dweep*, *Chiliaste*”. In my gedagtegang het ek nl. die weg gegaan van die Kerk en die Kerkhervormers soos BIETENHARD dit ook uiteengesit het en soos ons dit ook in punt 3 hierbo kortliks genoem het. En tog beweer du Toit op bls. 12 van „Die Getuie” dat iemand wat sodanige dinge teen die chiliaste sê, geen „respek het vir die Woord van God nie”.

Die wedervraag wat ’n mens aan BIETENHARD e.a. kan vra, is, gesien die leer van die Reformatore oor die Millennium, of hulle ook dan maar „mit der so laut proklamierten Souveränität des Wortes Gottes” „nur scheinbar Ernst” gemaak het? en of hulle dan ook onwillig was om „das Christuszeugnis” aan te neem.

Die program van die chiliaste is, om soos BIETENHARD op bls. 10 sê, ’n „unbefangene und ruhige Prüfung” van die teks van Op. 19 vervolgens of soos du Toit (a.w., bls. 13) sê „in alle eerlikheid” God se „verba ipsissima uit te lê” en nie weg te verklaar nie. Op bls. 160 gee BIETENHARD dieselfde gedagte weer in die sitaat van Bengel: „’n Mens doen die beste as jy dit, „wat geskryf staan” eenvoudig aanneem, asof dit eers vandag geskryf sou wees en nog nooit ’n uitleg daaraan gegee is nie”.

Die moeilikheid is egter nou dat BIETENHARD en andere self op baie plekke van die letterlikheid van die verba ipsissima afstap in hulle verklaring van Openbaringe, behalwe natuurlik in Op. 20, veral in verse 1-10. Alhoewel ek tientalle sodanige plekke kan aantoon, wys ek hier alleen op twee voorbeelde in bg. werk.:

(a) As voorbeeld van „die eenvoudige aanneem van wat daar geskryf staan”, wil ek hier net noem die opvatting dat, o.g.v. die noue samehang tussen Op. 20 en Ez. 37 v.v., die „heilige stad” (bv. Op. 11) niks anders kan wees as die aardse Jersusalem nie. Dit staan tog immers daar geskryf. Op bls. 109 sê BIETENHARD „dass die Stadt, die den Mittelpunkt der Heilszeit bildet, keine andere ist und sein kann als Jerusalem”. Op bls. 110 noem hy dit „das irdische Jerusalem”. Hier word dus streng gehou aan wat daar geskryf staan.

Maar: Op bls. 110 word daar gesê dat „die tempel” in die „heilige stad”, Jerusalem, nie werklik as die tempelgebou op te vat is nie „maar daar te dink is aan die mense daarin”. „Vertrap” in vers 2 is dan nie werklik vertrap nie, maar „verontreinig” en „meet” met die riet is nie meer werklik meet nie, maar „eine Symbolhandlung”. In die woorde „tempel” en „altaar” moet ons dan eerder die „resgedagte” uitgedruk sien.

Die vraag is nou of vanuit ’n sodanige werkwyse nog die verwynt aan nie-chiliaste gemaak kan word dat hulle nie „letterlik” te werk gaan nie,

maar allegoriseer en daarom alleen maar skynbaar erns maak met die Soewereiniteit van Gods Woord.

(b) Een van die kernpunte van die chiliasime is die tydsbegrip in die Op. nl. dat daar 'n suksessiewe tydsverloop bedoel is, waarin 'n drama ontrafel word „van bedryf tot bedryf” . . . waarin „die verlossing sig voltrek von Stufe zu Stufe” (bls. 95). Dit word meermale teen nichiliasiese eksegese gebruik bv. op bls. 95 om aan te toon dat dit om die aardse en nie die nuwe Jerusalem gaan nie en op bls. 25-26 teen E. B. Allo dat die binding en oorwinning van die Satan van Op. 20 nie alreeds deur Jesus se werksaamheid op aarde gebeur het soos Mtt. 12 vers 29 en Luk. 11 vers 22 beskryf nie.

Hier word dus die „eenvoudige aanneem” van 'n opmekaarvolgende tydsorde teen andersoortige eksegese gebruik.

Maar: Op bls. 25 word van Op. 7 gesê: „Wir haben es in Apk 7 mit einer Vorwegnahme zu tun: der Seher schaut die, die jetzt dann in die grosse Trübsal gehen müssen, schon als volendete”.

'n Mens kan aan BIETENHARD dieselfde vraag vra wat hy op bls. 147 aan Althaus vra „wo ist die übergeordnete Instanz” wat van Op. 7 sê die „jetz” as „toekoms” gesien word en in Op. 19 en Op. 12 dat die „jetz” werklik „jetz” is, en die „toekoms” werklik „toekoms” (bls. 25 en 95).

Ook hieruit blyk dat ons baie versigtig moet wees met die verwyf van onskriftuurlikheid—dit geld in hierdie opsig BIETENHARD, maar in die algemeen natuurlik elkeen van ons. En alleen dan wanneer hierdie verwyf van onskriftuurlikheid verval, dan is die moontlikheid van 'n teologies-wetenskaplike gesprek geopen. In dié sin het die boek van BIETENHARD dan ook sy waarde, dat dit in hierdie „oop gesprek” sy bydrae kan lewer. Die boek van die skrywer is werklik 'n ernstige worsteling op streng-wetenskaplike wyse oor bg. onderwerp en ons sal goed doen om dit te lees, veral as ons dit krities lees met die oog op bg. oop gesprek.

B. J. ENGELBRECHT.

GARDNER WILLIAMS, *Humanistic Ethics*, Philosophical Library, New York.

WILLIAMS is professor in die wysbegeerte aan die universiteit van Toledo. In sy boek *Humanistic Ethics* sit hy sy etiese teorie uiteen en noem dit „the theory of *hedonic individual relativism* (bls. V en 45). Die hele inhoud van die boek kan uiteengesit word deur hierdie vier woorde te verklaar nl. „humanistic”, „hedonic”, „individual” en „relativism.”

(a) „*Humanistic*”. Die goeie word bepaal deur die natuur van dié iemand vir wie iets goed is en word uit daardie natuur afgelei. „What

is best for a canary bird is determined by the nature of the canary bird and what is best for a man is determined by the nature of man" (bls. 14, 39 en 54). Omdat die goeie uit die menslike natuur spruit én die menslike natuur moet bevredig, daarom is sy etiek humanisties. Alles bly binne die kring van immanente menslikheid. God, in die christelike sin, is 'n fiksie. Die essensie van ware godsdiens „is an active devotion to the ideal of man's highest good" (bls. 12 en 18). Dit is 'n grondfout om te meen „that human nature is essentially depraved, due to original sin, and consequently that man is utterly incapable of finding salvation (or self-respect or happiness) by natural means" (bls. 8).

(b) „*Hedonic*". Maar as die menslike natuur die norm van die hoogste goed is, wat is die wesenlike van die menslike natuur en wat is bygevolg die hoogste goed en die hoogste plig? WILLIAMS antwoord: „The essential spiritual nature of man is *desire*" (bls. 54). Die goeie is die bevrediging van hierdie „*desire*". „The good is the satisfactory" (bls. 22). Die hoogste *waarde*, the „primary value is the feeling of satisfaction". Die hoogste goed is „that which is most satisfactory to him in the long run" (bls. 14). Plig, duty „is to attain as nearly as possible his highest good, which is what is most deeply satisfactory to him in the long run" (bls. 29). Hierdie „in the long run" is baie belangrik aangesien iets (bv. geld te steel) miskien nou goed mag lyk, maar tog nie „satisfactory in the long run" is nie, omdat ons dan in die tronk kom. Daarom betaal eerlike arbeid, en is dit goed omdat dit op die ou end tog die meeste bevrediging (*hedone*) skenk.

(c) „*Individualistic*." Uit bostaande is dit duidelik dat „all intrinsic good must be individual" (bls. 26) aangesien elke persoon self moet uitmaak wat „satisfactory in the long run" is en aangesien die ervaring nou eenmaal leer dat wat vir my goed is nie noodwendig goed vir jou is nie. Daar is weliswaar 'n sosiale binding en plig, maar „social value is always secondary value" (bls. 37). Die sosiale binding bestaan daarin dat „should he omit to give what society demands of him, he will be made to suffer" (bls. 33), en dan is dit nie goed nie, omdat dit nie „satisfactory in the long run" is nie. Maar hierdie diens aan die gemeenskap is altyd van 'n „secondary value" omdat dit per slot van sake tog maar rus op die „primary value" nl. „satisfaction in the long run". „All duty to others (bv. diens van ouers aan kerk, kinders ens.) is ultimately analyzable to a duty to maximize individual satisfaction" (bls. 36). As hierdie diens aan die maatskappy nie „satisfactory in the long run" vir ons sou wees nie, sou ons dit mos nooit gedoen het nie. Alle diens draai per slot van rekening tog maar om die individu se bevrediging.

(d) „*Relativism*". Maar indien „all intrinsic good" „individual" is, dan is dit duidelik dat die goeie ook wissel van persoon tot persoon m.a.w. relatief is. Die „individualistic theory implies that there is a

plurality of ultimate moral standards" (bls. 31) en „there is no standard by which either of these duties may be proclaimed absolutely right" (bls. 32). Dit is natuurlik ook logies af te lei uit die stelreel: „Rather the principle is that there is nothing either good or bad but feeling makes it so" (bls. 28), aangesien die „feeling" wat die hoogste goed bepaal, van mens tot mens verskil. Die enigste reël is dat 'n mens moet uitpluis of iets in jou huidige maatskappy en omstandighede wel „in the long run" die meeste genot gaan verskaf.

(e) *Metode*. Ook WILLIAMS se metode bly binne die grense van die immanente. Die waarheid kan alleen tot stand kom „from experience interpreted by reason" (bls. 6). Onder redelikheid verstaan hy „to employ strict definitions and develop their implications rationally" (bls. 19), terwyl die ervaring nie alleen die feitebron is nie, maar „all definitions and all implications must be tested empirically" (bls. 21).

(f) *Uitwerking*. Van hieruit werk die skrywer met merkwaardige skerpsinnigheid en gedagtekonsekwensie 'n volledige etiek uit.

(g) *Beoordeling*. Ons het hier 'n variasie op die oeroue tema van die Stoa: „kata physin dsen". Maar in teenstelling met die Stoa is hierdie „physis" volkome gesekulariseer en geïndividualiseer, terwyl die grondbepaling daarvan weer die griekse motief van die „hedone" is. Ek dink dat ons hier netso goed as by Sartre 'n konsekwente ateïsme het, en in dié sin is die boek van WILLIAMS dan ook verbasend interessant aangesien dit aan ons in die eerste plek wys in hoeverre die Westerse wêreld al gesekulariseer is en in die tweede plek hoedat die skrywer, nieteenstaande sy konsekwente ateïsme hom tog nooit van die Christendom kan losmaak nie.

B. J. ENGELBRECHT.